

Waldemar Kielbowski, *Służyli Niepodległej. Rzecz o losach powstańców wielkopolskich 1918–1919 roku z Czarniejewa i okolic*, ss. 399 + 6nlb, Gniezno 2021

Na przełomie 2018 i 2019 r. w całej Polsce obchodzono uroczyste setną rocznicę Powstania Wielkopolskiego. Z tej okazji przygotowano wiele publikacji na temat zwycięskiego zrywu polskich mieszkańców Prowincji Poznańskiej. Jedną z wyróżniających się zarówno pod względem merytorycznym, jak i edytorskim była napisana pod redakcją Waldemara Kielbowskiego praca *Cześć pamięci powstańców wielkopolskich 1918–1919 z Czarniejewa i okolic. W 100. rocznicę zwycięskiego zrywu Wielkopolan*. Książka, oprócz rozdziałów poświęconych sytuacji społeczno-politycznej na wskazanym w tytule terenie w grudniu 1918 r. i udziałowi mieszkańców w zrywie powstańczym, zawierała ponad 200 biogramów osób związanych z Czarniejewem lub okolicą, biorących czynny udział w walkach bądź wspierających powstanie. Cenną częścią dzieła były „memorabilia powstańcze”, zawierające m.in. fotografie mogił powstańców z 19 cmentarzy oraz przechowywanych w zbiorach rodzinnych pamiątek po powstańcach. Większość z nich była prezentowana po raz pierwszy.

Równoległe z wydaniem lub wkrótce po ukazaniu się książki zostały opublikowane liczne nieznane dotychczas materiały źródłowe, komunikaty źródłoznawcze i opracowania dotyczące lokalnych działań powstańczych i ich uczestników. Zgłosiło się także wielu potomków i członków rodzin powstańców czarniejewskich dysponujących nieznanymi do tej pory, często unikatowymi, relacjami na temat swoich krewnych biorących udział w wydarzeniach z lat 1918–1919. Pojawiły się także nowe materiały ikonograficzne – fotografie powstańców bądź kopie wystawionych dla nich dokumentów. W styczniu 2019 r. Wielkopolskie Towarzystwo Genealogiczne „Gniazdo” udostępniło stworzoną przez siebie bazę on-line *Uczestnicy Powstania Wielkopolskiego*. Ilość i zakres informacji zarówno dostarczonych przez nowe publikacje, jak i przede wszystkim zebranych przez Waldemara Kielbowskiego były na tyle wartościowe i obszerne, że zdecydował się on samodzielnie przygotować nowe wydanie książki, skupione na słowniku biograficznym, który w stosunku do publikacji z 2018 r. został znacznie rozbudowany. Efektem pracy było powstanie nowej książki noszącej tytuł *Służyli Niepodległej. Rzecz o losach powstańców wielkopolskich 1918–1919 roku z Czarniejewa i okolic*. Obszerna publikacja ukazała się jesienią 2021 r.

W przygotowanej na nowo pracy W. Kielbowski opuścił opracowane już wcześniej rozdziały prezentujące sytuację w Czarniejewie pod koniec 1918 r. i udział jego mieszkańców w powstaniu. Zasadniczą częścią dzieła stał się obszerny, 320-stronicowy, przerobiony na nowo „Słownik biograficzny”, składający się z dwóch części: „Wizerunków biograficznych powstańców wiel-

kopolskich związanych z Czarniejewem i okolicą” oraz „Biogramów osób wspierających moralnie i materialnie Powstanie Wielkopolskie 1918–1919 wywodzących się z Czarniejewa i okolic”. Cały *Słownik* prezentuje łącznie 346 biogramów, z czego 26 to osoby niebiorące bezpośredniego udziału w walkach, lecz wspierające, często materialnie, powstanie. W nowym opracowaniu znalazło się 160 nowych życiorysów prezentowanych po raz pierwszy, a wiele spośród wymienionych w 2018 r. biogramów zostało rozbudowanych, niekiedy bardzo znacznie (np. Jan Kramer). Świadczy o tym chociażby to, że w poprzednim opracowaniu zajęły one 101 stron publikacji, w obecnej zaś aż 346 stron. Znaczną część życiorysów stanowią noty o mało do tej pory znanych wydarzeniach z życia powstańców, do których doszło po zakończeniu zrywu Wielkopolan, w okresie międzywojennym, w czasie okupacji hitlerowskiej, czy w latach po II wojnie światowej. Do każdego biogramu autor dołączył spis źródeł – zarówno archiwalnych, jak i wcześniej opublikowanych – oraz wykaz literatury zawierającej informacje na temat danej postaci.

Cennym uzupełnieniem publikacji są trzy aneksy. W pierwszym z nich W. Kielbowski podjął próbę częściowego przynajmniej odtworzenia składu osobowego ochotniczej Kompanii Czarniejewskiej, która w noc sylwestrową 1918/1919 r. wyruszyła do walki toczonej na terenie Poznania. Spośród 84 ochotników badacz ustalił dane na temat 47 powstańców. Drugi z aneksów podaje skład osobowy 1. Kompanii Poznańsko-Czarniejewskiej. Autor przedstawił okoliczności jej sformowania, wymienił 160 służących w niej żołnierzy, a wśród nich 32 pochodzących z Czarniejewa i okolic. Ostatni aneks przedstawia miejsca spoczynku 244 powstańców wywodzących się z ziemi czarniejewskiej i 20 osób wspierających działania powstańcze. Wymieniono łącznie 87 cmentarzy w Polsce i za granicą. Fotografie wielu grobów zostały przedstawione przy biogramach pochowanych w nich osób. Niektóre zapomniane mogiły powstańców, odnalezione przez autora, ponownie zostały przywrócone zbiorowej pamięci.

Na kilka osobnych zdań zasługuje niezwykle bogata warstwa ikonograficzna książki. Składa się na nią ponad 1100 zdjęć i ilustracji. Prezentują one, w wielu wypadkach po raz pierwszy, zdjęcia portretowe większości osób, których biogramy zostały opracowane. Często pochodzą one z różnych okresów życia bohaterów. Przedstawiono wiele zdjęć zbiorowych z okresu I wojny światowej i Powstania Wielkopolskiego, rodzinnych fotografii powstańców, zdjęć ich nagrobków, dokumentów, domów, w których mieszkali, oraz orderów i medali, którymi zostali odznaczeni. Przy tak dużej liczbie zebranych ilustracji wątpliwości mogą budzić nieliczne przypadki powtarzania się tych samych fotografii np. przedstawiających Fort Grolmana w Poznaniu lub koszary niemieckiego 49. Pułku Piechoty w Gnieźnie.

Bogaty, częściowo zmieniony w stosunku do pracy sprzed trzech lat, wykaz literatury dotyczącej przecież wąskiego wycinka Powstania Wielkopolskiego, podzielono na dwie części: w pierwszej zostały wymienione publikacje źródłowe, w drugiej zaś istniejące dotychczas opracowania. Szkoda, że W. Kielbowski pominął źródła archiwalne, z których korzystał i które obficie cytuje przy wielu biogramach. Zebranie ich w jednym miejscu pozwoliłoby na określenie zakresu kwerendy i docenienie wysiłku autora włożonego w jej przeprowadzenie. Podobnie jedynie w części biograficznej czytelnik znajdzie cytowane w pracy czasopisma, gazety i relacje ustne, składane często przez rodziny powstańcze. Autor zrezygnował także z indeksu osobowego, który w poprzedniej publikacji obejmował nazwiska powstańców, osób wspierających powstanie oraz cytowanych autorów i twórców wspierających wydawnictwo.

Książka jest bardzo starannie wydana pod względem edytorskim. Zasługa to zarówno W. Kielbowskiego, jak i fundatora dzieła – rodziny Państwa Gąsiorków z Czarniejewa. Wydawcą jest Wielkopolskie Towarzystwo Genealogiczne „Gniazdo”, a druk i oprawę wykonała Drukarnia Abedik z Bydgoszczy.

Dzięki ogromnemu zaangażowaniu autora, przeprowadzeniu rozległej kwerendy źródłowej, zebraniu licznych, cennych relacji ustnych oraz pozyskaniu nowych materiałów ikonograficznych, bibliografia Powstania Wielkopolskiego wzbogaciła się o kolejne cenne dzieło, po poznańsku (czarniejewsku) rzetelne i solidne.

Marek Szczepaniak

(Archiwum Państwowe w Poznaniu Oddział w Gnieźnie)